

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ КИТАЙСЬКИХ ПРІЗВИЩ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Несина Ірина Ігорівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються особливості адаптації китайських прізвищ в українській мові, зокрема розглядається структура китайського прізвища; пропонуються 2 шляхи передачі таких імен українською мовою та подається найбільш адекватний спосіб передачі. Крім того, наведено перелік найрозповсюджених прізвищ з їх відповідною транскрипцією.

Ключові слова: китайська та українська мови, адаптація, антропонім, прізвище, транскрипція.

Нашу статтю присвячено особливостям передачі китайських прізвищ українською мовою. Актуальність дослідження обумовлена як екстралінгвістичними, так і лінгвістичними причинами. Нові економічні та соціальні умови розвитку України та Китаю спонукали до розвитку і поглиблення міжнародних контактів, до посилення різнобічного співробітництва народів, що неминуче призвело до необхідності вдосконалення системи передачі та обробки інформації, уніфікації окремих галузей знання, що б суттєво спростило налагодження міжнародної співпраці. Необхідність звернення до проблеми передачі китайської лексики українською мовою стимулюється тим, що це питання є одним із найактуальніших у зв'язку з постійним збільшенням потоку інформації з Китаю і про Китай. Адже наразі Китай є однією з динамічних країн, економіка якої розвивається найшвидше. В умовах зростання активності економічних зв'язків між країнами лінгвістична наука повинна реагувати на потреби і вимоги сучасності.

Проблема передачі іншомовної лексики є однією із загальнолінгвістичних проблем, вивчення якої має важливе значення для з'ясування взаємодії мов. Вивчення ж принципів передачі китайських прізвищ українською мовою ще не ставало безпосереднім об'єктом дослідження вітчизняних мовознавців.

Метою проведеного дослідження є визначення принципів передачі китайських прізвищ та особливостей їх адаптації в українській мові.

Мета дослідження визначила постановку наступних завдань:

- 1) визначити основні характеристики китайських прізвищ;
- 2) виявити загальні закономірності у правописі під час відтворення китайських прізвищ українською мовою та ступінь їх адаптації;
- 3) визначити та запропонувати способи розв'язання проблем, які виникають під час транскрибування китайських прізвищ українською мовою.

Об'єм власних назв, які необхідно передавати українською мовою, активно реагуючи на зміни у загальносвітовій політиці та економіці, швидко наповнюється новими лексемами. Усе частіше і частіше на екрані телебачення або у газетах можна побачити китайські власні назви, зокрема імена та прізвища, географічні назви, назви китайських газет чи компаній тощо. Різні представники засобів масової інформації по-різному транскрибують подібні назви, через що виникає величезна плутанина. Тому у цьому дослідженні ми робимо спробу уніфікації способів та принци-

пів передачі китайських прізвищ як одного з типів власних назв українською мовою. **Матеріалом** дослідження послужили списки найбільш розповсюджених імен та прізвищ китайців за даними Державного природничо-наукового фонду. Об'єктом дослідження є іноземні мовні одиниці та їхні відповідники в українській мові. Предметом дослідження є способи та особливості відтворення іноземних мовних одиниць українською мовою. **Методики і методи** дослідження, які використовувалися під час роботи, є наступні: порівняльний метод, який застосовувався під час аналізу різних транскрипційних систем; описовий метод, який ми використовували під час опису лексичних одиниць; статистичний метод, який застосовувався під час дослідження китайських імен та прізвищ; метод суцільної вибірки, яким ми користувались під час добору матеріалу дослідження; метод компонентного аналізу, який ми використовували під час дослідження китайських прізвищ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що ми вперше зробили спробу визначити принципи передачі китайських прізвищ українською мовою.

Імена людей (антропоніми) – це прізвища та імена людей, терміни спорідненості, які використовуються як звертання, другі імена, прізвиська та псевдоніми [Ковалів 2007, 81].

Найбільш розповсюдженими китайськими прізвищами є прізвища, що складаються з одного складу. Але до наших часів збереглося приблизно 20 двоскладових прізвищ, наприклад Сима (司马), Чжуге (诸葛), Оуян (欧阳), Сито (司徒). Про походження китайських прізвищ ми вже говорили у минулих публікаціях, а у цій статті ми вважаємо за потрібне висвітлити проблему передачі китайських прізвищ в українській мові.

Згідно з даними останніх досліджень, по всьому Китаю існує близько 4100 прізвищ. Цікаво те, що у різних регіонах Китаю найбільш розповсюдженими є різні прізвища. У північному Китаї Ван (王) є найбільш розповсюдженим, таке прізвище мають 9,9% населення. На другому, третьому і четвертому місці відповідно знаходяться Лі (李), Чжан (张/張) і Лю (刘/劉). На півдні найбільш популярним є прізвище Чень (陈/陳), таке прізвище мають 10,6% населення. За ним йдуть Лі (李), Хуан (黄), Лін (林) і Чжан (张/張). У долині річки Янцзи найбільш розповсюдженим прізвищем є Лі (李) – 7,7%, за ним йдуть Ван (王), Чжан (张/張), Чень (陈/陳) і Лю (刘/劉). [袁义达 2002, 388].

Транскрибування китайських прізвищ є загально лінгвістичною проблемою. Через те, що китайські прізвища носять люди, які розмовляють на діалектах, вони вимовляють їх по-різному. Китайці, які живуть по всьому світу, походять з різних провінцій, крім того їхня вимова змінюється в залежності від того, у якій саме країні вони проживають. Тому і вимовляють свої прізвища вони по-різному. Через це китайські прізвища і транскрибуються по-різному. У деяких діалектах різні прізвища можуть бути омонімами, тому під час транскрибування вони втрачають однозначність. Наприклад, прізвище Чжен – 郑 (Zheng) може бути транскрибоване латиницею, в залежності від діалектного походження, як Chang, Cheng, Chung, Teh,

Tay, Tee, Tsang, Zeng або Zheng, а у КФА Chang, Cheng, Zheng і Zeng – це різні прізвища. Крім того, у китайській мові існує багато омонімічних прізвищ і без діалектних особливостей. Наприклад, прізвище Лі може бути графічно зображено вісьмома різними ієрогліфами – 黎 (Li); 李, 理 та 里 (Li); 郚, 栗, 厉 і 利 (Li), які фонетично відрізняються лише тоном. Тому, перекладаючи китайські імена з іноземних джерел, необхідно бути дуже обережним.

Цікаво те, що завдяки різній вимові та різним транскрипційним системам, які були розповсюджені в той чи інший час, можна визначити, звідки походить носій прізвища, з материкового Китаю, Тайваню, Гонконгу або Південно-східної Азії, включаючи Сінгапур, Малайзію, Індонезію та Філіппіни. Зазвичай, люди з материкового Китаю пишуть своє прізвище та ім'я пінїнем, люди з Тайваню використовують транскрипційну систему Уейда-Джайлза. Люди з Південно-східної Азії (переважно Таїланд, Малайзія, Індонезія та Філіппіни) і Гонконгу спираються на латинізацію власних імен з діалектів Мінь, Хакка та кантонського діалекту [Yin Binyong 1990, 98]. Перед українським сходознавцем постає питання, яким же чином транскрибувати китайське ім'я та прізвище із західних джерел, якщо його там транскрибують з діалекту. На нашу думку, існує два шляхи вирішення цієї проблеми:

- 1) транскрибувати прізвище та ім'я із західного джерела;
- 2) намагатися знайти відповідник діалектному читанню у пінїні.

Обидва способи мають свої переваги та недоліки. Розглянемо їх більш детально. Транскрибувати прізвище та ім'я із західного джерела є досить проблематично. Багато складів, записаних латиницею, є неможливими для прочитання людиною, яка не знайома з транскрипційною системою, яка використовується, не знає, які звуки позначаються тією чи іншою літерою чи буквосполученням, і не володіє особливостями вимови різних діалектів китайської мови. На Заході існують розроблені транскрипційні системи для діалектів, існує багато систем романізації кантонського, шанхайського діалектів, діалектів Юе і У і т. д. [Zhou Youguang 2003, 25]. Ні у російському, ні в українському сходознавстві такі системи не були розроблені вченими. Тому навіть для китаїста адекватне транскрибування китайського імені та прізвища із західного джерела є дуже складним завданням.

Якщо ж говорити про спроби знайти відповідник, то тут китаїст стикається з наступною проблемою. В українському сходознавстві не існує словника, який би містив у собі достатньо даних щодо транскрипції не тільки пінїнем, але й діалектами, тому знаходження відповідника може зайняти дуже багато часу.

Ми вважаємо за потрібне намагатися знайти відповідник діалектному читанню у пінїні, адже саме пінїнь є офіційно визнаною транскрипційною системою путунхуа – нормативної китайської мови. Для полегшення цього завдання ми наводимо таблицю, що ілюструє різницю традиційної та діалектної вимови найбільш розповсюджених прізвищ, якою можна користуватися при передачі китайських імен і прізвищ, як з китайської, так і з західних джерел з їх відповідною транскрипцією українською мовою. Статистичні дані взято з досліджень відомого китайського науковця Юань Іда [袁义达 2006, 28].

Китайські односкладові прізвища

Ієрогліф			Північно-китайська мова				Кантон. діалект		МінЬНань	Гань
№	Трад.	Спрош.	Pinyin	Wade-Giles	ТРТ	Укр.	Jyutping	HK Gov't	Péh-ê-jī	Gan
1	李		Lǐ	Lee	Ли	Ли	Lee, Li	Le, Lei ⁴	Lee, Lie, Dee	Lý
2	王		Wáng	Wang	Ван	Ван	Wong4	Wong	Ōng	Uōng
3	張	张	Zhāng	Chang	Чжан	Чжан	Zoeng1	Cheung	Tiu ^a	Chong, Tong
4	劉	刘	Liú	Liu	Лю	Лю	Lau4	Lau	Lâu	Līu
5	陳	陈	Chén	Ch'en	Чэнь	Чень	Can4	Chan	Tân	Chhín, Thín
6	楊	杨	Yáng	Yang	Ян	Ян	Joeng4	Yeung	Iú ^a	Iōng
7	黃	黄	Huáng	Huang	Хуан	Хуан	Wong4	Wong	Ng	Uōng
8	趙	赵	Zhào	Chao	Чжао	Чжао	Ziu6	Chiu	Tiō	Chhèu, Thèu
9	周		Zhōu	Chou	Чжоу	Чжоу	Zau1	Chow	Chiu	Chiu, Tiu
10	吳	吴	Wú	Wu	У	У	Ng4	Ng	Gô·Ngô·	Ng
11	徐		Xú	Hsü	Сю	Сю	Ceoi4	Tsui	Chhî	Chhí, Thí
12	孫	孙	Sūn	Sun	Сунь	Сунь	Syun1	Suen	Sun, Soon	Sun, Thun
13	朱		Zhū	Chu	Чжу	Чжу	Zyu1	Chu	Chu, Chee	Chu, Tu
14	馬	马	Mǎ	Ma	Ма	Ма	Maa5	Ma	Má, Bé	Má
15	胡		Hú	Hu	Ху	Ху	Wu4	Wu	Hoo, Ô·	Ū, Fū
16	郭		Guō	Kuo	Го	Го	Gwok3	Kwok	Koeh	Kuok, Kok
17	林		Lín	Lin	Линь	Линь	Lam4	Lam	Lím	Līm
18	何		Hé	Hê, Ho	Хэ	Хе	Ho4	Ho	Hoe	Hó
19	高		Gāo	Kao	Гао	Гао	Gou1	Ko	Koh	Kau
20	梁		Liáng	Liang	Лян	Лян	Loeng4	Leung	Niú	Liōng
21	鄭	郑	Zhèng	Cheng	Чжэн	Чжен	Zeng6	Cheng	Tē ^a , Tī ^a	Chhín, Thín
22	羅	罗	Luó	Lo	Ло	Ло	Lo4	Lo	Lô	Lō
23	宋		Sòng	Sung	Сун	Сун	Sung3	Sung	Sòng	Sūng, Thūng
24	謝	谢	Xiè	Hsieh	Се	Се	Ze6	Tse	Chiā, Siā	Siā, Chhiā, Hà
25	唐		Táng	T'ang	Тан	Тан	Tong4	Tong	Tŋg	Thōng
26	韓	韩	Hán	Han	Хань	Хань	Hon4	Hon	Hân	Hón
27	曹		Cáo	Ts'ao	Цао	Цао	Cou4	Tso	Chou ⁴	Chháu
28	許	许	Xǔ	Hsü	Сю	Сю	Heoi2	Hui, Hooi	Khó·	Hí, Hé
29	鄧	邓	Dèng	Teng	Дэн	Ден	Tang	Theng	Tēng	Thèn
30	蕭	肖	Xiāo	Hsiao	Сяо	Сяо	Siu	Sio ⁴	Siow	Sieu, Thieu
31	馮	冯	Féng	Feng	Фэн	Фен	Fung4	Fung	Pāng	Fūng
32	曾		Zēng	Tseng	Цзэн	Цзен	Zang1	Tsang	Chan	Chin, Tin
33	程		Chéng	Ch'eng	Чэн	Чен	Cing4	Ching	Thiā ^a	Chháng, Tháng
34	蔡		Cài	Ts'ai	Цай	Цай	Coi3	Choi	Chhoā	Chhói, Thói
35	彭		Péng	P'eng	Пэн	Пен	Paang4	Pang	Phē ^a , Phī ^a	Pháng
36	潘		Pān	P'an	Пань	Пань	Pun1	Poon	Phoa ^a	Phon
37	袁		Yuán	Yüan	Юань	Юань	Jyun4	Yuen	Un ⁴	Iōn, Iēn

Продовження табл.

Ієрогліф			Північно-китайська мова				Кантон. Діалект		МиньНань	Гань
№	Трад.	Спрош.	Pinyin	Wade-Giles	TPY	Укр.	Jyutping	HK Gov't	Péh-ê-jī	Gan
38	于		Yú	Yü	Юй	Юй	Jyu1	Yue	Ī, Ū	Ī
39	董		Dǒng	Tung	Дун	Дун	Dung2	Tung	Táng	Túng
40	余		Yú	Yü	Юй	Юй	Jyu4	Yu, Yue	Ī, Ū	Ī
41	蘇	苏	Sū	Su	Су	Су	Sou1	So	Soh	Su, Thu
42	葉	叶	Yè	Yeh	Е	Є	Jip6	Yip	Iáp	Iep
43	呂	吕	Lǚ	Lü	Люй	Люй	Leoi5	Lui	Loy	Lî
44	魏		Wèi	Wei	Вей	Вей	Ngai6	Ngai	Gūi	Ngui
45	蔣	蒋	Jiǎng	Chiang	Цзян	Цзян	Zoeng2	Tseung	Cheong ⁴ , Chiang	Chiông, Tiông
46	田		Tián	T'ien	Тянь	Тянь	Tin4	Tin		Thián
47	杜		Dù	Tu	Ду	Ду	Dou6	To	Tō	Thù
48	丁		Dīng	Ting	Дин	Дин	Ding1	Ting	Teng	Tiang
49	沈		Shěn	Shen	Шэнь	Шень	Sam2	Sum	Sim	Sim, Thim
50	姜		Jiāng	Chiang	Цзян	Цзян	Goeng1	Keung	Kiang, Kiu ^a	Kiong
51	范		Fàn	Fan	Фань	Фань	Faan6	Fan	Hum	Fàn
52	江		Jiāng	Chiang	Цзян	Цзян	Gong1	Kong	Kang	Kong
53	傅		Fù	Fu	Фу	Фу	Fu6	Fu, Foo	Poh, Pha	Fù
54	鍾	钟	Zhōng	Chung	Чжун	Чжун	Zung1	Chung	Chiong, Cheng	Chung, Tung
55	盧	卢	Lú	Lu	Лу	Лу	Lou4	Lo	Lô	Lū
56	汪		Wāng	Wang	Ван	Ван	Wong1	Wong	Ong, Ang	Uong
57	戴		Dài	Tai	Дай	Дай	Daai3	Tai	Tè	Thài
58	崔		Cuī	Ts'ui	Цуй	Цуй	Ceoi1	Chui	Chui, Sam	Chhoi, Thoi
59	任		Rén	Jen	Жэнь	Жэнь	Jam6	Yam	Jim	Nim
60	陸	陆	Lù	Lu	Лу	Лу	Luk6	Luk	Liók	Liuk
61	廖		Liào	Liao	Ляо	Ляо	Liu6	Liu	Liow	Lièu
62	姚		Yáo	Yao	Яо	Яо	Jiu4	Yiu	Yow	Iēu
63	方		Fāng	Fang	Фан	Фан	Fong1	Fong	Png, Hong	Fong
64	金		Jīn	Chin	Цзин	Цзин	Gam1	Kam	Kim	Kim
65	邱		Qiū	Ch'iu	Цю	Цю	Jau1	Yau	Khu, Cu	Khiu
66	夏		Xià	Hsia	Ся	Ся	Haai6	Ha	Hā	Hà
67	譚	谭	Tán	T'an	Тань	Тань	Taam4	Tam	Thām	Thóm
68	韋	韦	Wéi	Wei	Вэй	Вэй	Wai4	Wai		Ūi
69	賈	贾	Jiǎ	Chia	Цзя	Цзя	Gaa2	Ga	Ká	Ká
70	鄒	邹	Zōu	Tsou	Цзоу	Цзоу	Zau1	Chow	Cho	Chiu, Tiu
71	石		Shí	Shih	Ши	Ши	Sek6	Sek, Shek	Chioh	Sak, Thak
72	熊		Xióng	Hsiung	Сюн	Сюн	Hung4	Hung		Hiông
73	孟		Mèng	Meng	Мэн	Мен	Maang6	Mang	Bēng	Mèn
74	秦		Qín	Ch'in	Цинь	Цинь	Ceoi4	Tseun, Tseon, Chun	Chín	Chhín, Thín
75	閻	阎	Yán	Yen	Янь	Янь	Jim4	Yim	Giám	Iēm
76	薛		Xuē	Hsüeh	Сюэ	Сюе	Sit3	Sit	See, Seet	Siot, Siet, Thiet
77	侯		Hóu	Hou	Хоу	Хоу	Hau4	Hau	Hâu, Jao	Héu
78	雷		Léi	Lei	Лэй	Лэй	Leoi4	Lui		Lūi
79	白		Bái	Pai	Бай	Бай	Baak6	Pak	Péh, Pék	Phak

Ієрогліф			Північно-китайська мова				Кантон. діалект		МіньНань	Гань
№	Трад.	Спрош.	Pinyin	Wade-Giles	ТРТ	Укр.	Jyutping	HK Gov't	Péh-ê-jī	Gan
80	龍	龙	Lóng	Lung	Лун	Лун	Lung4	Lung, Loong	Lêng	Lūng
81	段		Duàn	Tuan	Дуань	Дуань	Dyun6	Tuen	Tōa ⁿ , Tōan, Tng, Theŋg	Thòn
82	郝		Hǎo	Hao	Хао	Хао	Kok3	Kok		Hok
83	孔		Kǒng	K'ung	Кун	Кун	Hung2	Hung		Khúng
84	邵		Shào	Shao	Шао	Шао	Siu6	Shiu	Siō	Sèu, Thèu
85	史		Shǐ	Shih	Ши	Ши	Si2	Sze	See, Seet, Sú	Sí, Thí
86	毛		Máo	Mao	Мао	Мао	Mou4	Mo	Mó	Māu
87	常		Cháng	Ch'ang	Чан	Чан	Soeng4	Sheung	Siōng	Sōng, Thōng
88	萬	万	Wàn	Wan	Вань	Вань	Maan6	Man	Bān	Mān
89	顧	顾	Gù	Ku	Гу	Гу	Gu3	Gu	Kò	Kū
90	賴	赖	Lài	Lai	Лай	Лай		Laai6	Lay	Lài
91	武		Wǔ	Wu	У	У	Mou5	Mo		Mú
92	康		Kāng	Kang	Кан	Кан	Hong1	Hong	Khng	Khong
93	賀	贺	Hè	Hê, Ho	Хэ	Хе	Ho6	Ho	Hō	Hò
94	嚴	严	Yán	Yen	Янь	Янь	Jim4	Yim	Giām	Nghiēm
95	尹		Yǐn	Yin	Инь	Инь	Wan5	Wan		Ín
96	錢	钱	Qián	Ch'ien	Цянь	Цянь	Cin4	Chin		Chhién, Thièn
97	施		Shī	Shih	Ши	Ши	Si1	Sze	Si	Sí, Thí
98	牛		Niú	Niu	Ню	Н'ю	Ngau4	Ngau	Gú	Ngíeu
99	洪		Hóng	Hung	Хун	Хун	Hung4	Hung	Âng	Fūng
100	龔	龚	Gōng	Kung	Гун	Гун	Gung2	Kung	Kong ⁴	Kung

Крім того, через наявність різниці у морфологічній структурі мови (у китайській мові імена та прізвища не відмінюються), виникає проблема відмінювання таких лексем в українській мові. Ця проблема не виникає, наприклад, у англійській мові, адже там відмінювання іменників майже відсутнє і полягає у приєднанні певних елементів до лексеми, а не її зміні. Тому у цьому питанні ми не можемо орієнтуватися на пін'їн і досягнення європейських науковців. Український правопис пропонує користуватися наступними правилами для відмінювання неслов'янських прізвищ (правила для відмінювання іменників іншомовного походження і неслов'янських прізвищ однакові):

1. Іменники іншомовного походження відмінюються як відповідні українські іменники:

I відміна: *Гойя – Гойї, Гойєю.*

II відміна: *Шиллер – Шиллера, Шиллером.*

2. Деякі іменники іншомовного походження не відмінюються, а саме: іменники на -а з попереднім голосним: *Хуа*; на -е: *Де*; на -с: *Є*; на -і: *Лі*; на -ї: *Виньї, Шантійї*; на -о: *Ло*; на -йо: *Пількомайо*; на -у: *Лу*; на -ю: *Сю*; жіночі імена на приголосний, а також жіночі прізвища на -ін, -ов: *Долорес, (Ельза) Вірхов, (Джеральдіна) Чаплін* [Український правопис 2007, 71–77].

Ми вважаємо, що ці правила можна застосовувати до китайських прізвищ з певними уточненнями. Ми пропонуємо відмінювати китайські прізвища, які закінчуються на приголосний, якщо вони відносяться до чоловіка, і не відмінювати, якщо вони стосуються жінки. Наприклад, *немає пана Ван, немає пані Ван*. Якщо ж прізвище закінчується на голосний, то воно не відмінюється взагалі. Наприклад, *немає пані Лі, немає пана Лі*. У складних іменах і прізвищах пропонуємо відмінювати тільки останню частину, якщо вона закінчується на приголосний. Наприклад, *виступ Мао Цзедуна*.

Отже, питання, яким чином варто передавати китайське ім'я та прізвище з китайської мови та із західних джерел, а також проблема адаптації таких імен та прізвищ в українській мові, є дуже актуальним на сьогоднішній день і потребує подальшого дослідження та обговорення. Ми вважаємо, що уніфікація правопису китайських імен та прізвищ є необхідним для повноцінного функціонування української мови у контексті посилення міжнародної комунікації та ефективної співпраці з китайцями, що пов'язано з проникненням китайських онімів в український мовний простір.

В статье рассматриваются особенности адаптации китайских фамилий в украинском языке, именно рассмотрена структура китайской фамилии; предлагаются 2 пути передачи таких имен на украинском языке, а также детально рассматривается наиболее адекватный способ их передачи. Кроме того, приведен список наиболее распространенных фамилий с соответствующей им транскрипцией.

Ключевые слова: китайский и украинский языки, адаптация, антропоним, фамилия, транскрипция.

This article deals with peculiarities of adaptation of Chinese surnames in Ukrainian language. Special attention is paid to the structure of the Chinese surname. 2 ways of rendering such names are offered and the most adequate way is chosen. In addition, the most widespread surnames with their transcription are listed.

Key words: Chinese and Ukrainian languages, adaptation, antroponym, surname, transcription.

Література:

1. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія / Ю. І. Ковалів. – К. : Видавничий центр "Академія", 2007. – Т. 1. – 608 с.
2. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наукова думка, 2007. – 288 с.
3. *Yin Binyong*. Chinese Romanization: Pronunciation and Orthography / Yin Binyong and M. Felley. – Beijing : Sinolingua, 1990. – 584 p.
4. *Zhou Youguang*. The Historical Evolution of Chinese Languages and Scripts / Zhou Youguang. – Ohio : Foreign Language Publications, 2003. – 215 p.
5. 袁义达中国姓氏统计. – 北京:华夏姓氏源流研究中心, 2006. – 56页.
6. 袁义达中华姓氏大辞典. – 北京:教育科学出版社, 1996. – 1215 页.
7. 袁义达中国姓氏. – 上海:华东师范大学出版社, 2002. – 560页